

Achter de lijn.

Vier empirische studies over ontluikende stelvaardigheid.

Een onderzoek door Lieve Verheyden¹, CTO-medewerker

Leerkrachten van de tweede graad van het basisonderwijs (groepen 5 en 6) staan voor een grote uitdaging wanneer zij hun leerlingen willen begeleiden in het proces van ontluikende stelvaardigheid, zeker wanneer er veel van huis uit anderstalige leerlingen en/of kinderen uit sociaal-economisch zwakkere milieus in de klas zitten. Dat zij nog niet helemaal uitgerust zijn om die uitdaging aan te gaan, blijkt – indirect althans – uit het peilingsonderzoek "Schrijven" in Nederland (3e/6e leerjaar) en het voorbereidend onderzoek voor een peiling "Schrijven" in Vlaanderen (6e leerjaar): kansarme en/of van huis uit anderstalige leerlingen doen het minder goed voor "stellen".

Op het eerste gezicht verwondert die vaststelling misschien niet. Stellen/schrijven is immers een ingewikkeld proces, waarvoor een leerling een complex geheel aan (taal)vaardigheden gecoördineerd moet inzetten. Wie de taal waarin geschreven wordt, nog niet goed beheerst, drukt zich schriftelijk wellicht moeizamer uit. Aan de andere kant passen deze vaststellingen maar "al te goed" in een breder geheel: ook in de middelbare school zien we dat leerlingen uit de zwakste sociaal-economische gezinnen oververtegenwoordigd zijn in het beroepsonderwijs en buitengewoon onderwijs, en dat zij vaak ongekwalificeerd uitstromen. Opvallend is dat leerlingen die thuis Turks spreken, telkens weer de zwakste deelgroep vormen.

Nochtans heeft het onderwijs voor jongeren uit sociale milieus, die "thuis" minder van de op school belangrijk geachte kennis, vaardigheden en attitudes aangereikt krijgen, een specifieke emancipatie-opdracht. Die bestaat erin dat er voor die achterstand gecompenseerd wordt. Het Gelijke Onderwijskansenbeleid van het departement Onderwijs ondersteunt die opdracht concreet door aan scholen met grote aantallen kansarme leerlingen extra financiële middelen aan te reiken. "Taal", zeker in schriftelijke vorm, speelt daarbij een belangrijke rol. Niet alleen van leesvaardigheid, maar ook van schrijfvaardigheid wordt op school (bv. bij evaluaties) en nadien in het maatschappelijk leven veel verwacht. Het is daarom erg jammer dat stelvaardigheid, in vergelijking met leesvaardigheid, een onderbelicht domein is. We weten heel weinig over het verwervingsproces van stelvaardigheid, zeker als het om jonge kansarme tweede-taalverwerwers gaat. Wat speelt zich af achter de verondersteld strak oplopende ontwikkelingslijn van minder naar meer stelvaardig?

In de vier empirische studies van dit proefschrift hebben we ons gericht op de ontluikende stelvaardigheid van veelal kansarme, van huis uit anderstalige leerlingen van het 3e en 4e leerjaar. In die leerjaren wordt een aanvang genomen met het stelonderwijs: leerlingen worden dan voor het eerst systematisch geconfronteerd worden met stelopdrachtjes, d.w.z. met de verwachtingen die in het (basis)onderwijs ten aanzien van "het schrijfproces" en "het schrijfproduct" gekoesterd worden, en met strategieën, hulpmiddelen, en dergelijke die hen in

¹ We zijn met ons onderzoek enkel tot deze resultaten kunnen komen omdat vier experts er mee hun schouders onder hebben gezet: **Kris Van den Branden** (K.U.Leuven) en **Gert Rijlaarsdam** (Universiteit van Amsterdam) waren de promotoren van deze studie. **Huub van den Bergh** (Universiteit Utrecht) en **Sven De Maeyer** (Universiteit Antwerpen) hebben ons ondersteund op methodologisch vlak.

staat moeten stellen om een stevige groei te realiseren. Wij kunnen bijgevolg vermoeden dat alle leerlingen, kansarm of niet, anderstalig of niet, zich op dat vlak in een instabiele fase bevinden. We kozen er ook voor om het abstracte concept "stelvaardigheid" in termen van tekstkwaliteit te operationaliseren – *the proof of the pudding!*

De dataverzameling van dit onderzoek vond plaats in zeven scholen (veertien klassen) tijdens schooljaar 2006-2007. Gezien dit onderzoek deel uitmaakt van het grote Gelijke Onderwijskansen(GOK)-onderzoek (2005-2009) naar "Hefbomen voor krachtige GOK-leeromgevingen", gesubsidieerd door het departement Onderwijs van de Vlaamse regering en de Katholieke Universiteit Leuven, hebben we de concrete selectie van scholen, klasgroepen en focusleerlingen daarop afgestemd (Van Gorp & Verheyden, 2006). De resultaten hebben we verwerkt in vier studies.

Studie 1

In Studie 1, *Gelijk op? Zeven taal- en tekstkenmerken in schriftelijke navertellingen van 8- à 10-jarige Turkse leerlingen in het Vlaamse basisonderwijs*, onderzochten we de gemiddelde kwaliteit van zeven taal- en tekstkenmerken in navertellingen van veelal kansarme en/of anderstalige leerlingen, die zij in september en juni van één schooljaar schreven. We beoordeelden de teksten op het tekstkenmerk 'Communicatieve effectiviteit' en scoorden zes objectieve parameters van tekstkwaliteit, bv. 'Complexiteit van de zin'. Voor elk van de variabelen stelden we in beide leerjaren een significante gemiddelde toename van kwaliteit vast, maar de grootte van de toename varieerde van parameter tot parameter. Stelvaardigheid, i.c. tekstkwaliteit, kan bijgevolg niet beschouwd worden als een ondeelbaar geheel. Het effect van 'sociaal-economische status' beperkte zich tot 'Communicatieve effectiviteit' in het 3e en 4e leerjaar en 'Spelling' in het 4e leerjaar, terwijl 'thuis taal' (m.n. Turks) een negatief effect had op de begin- en eindscores voor 'Communicatieve effectiviteit' en een aantal objectieve parameters. Een supplementair negatief effect werd vastgesteld voor 'klassensamenstelling': zowel in het 3e als in het 4e leerjaar scoren teksten van leerlingen uit een klasgroep met veel of uitsluitend Turkse leerlingen beduidend lager op de zins- en tekstvariabelen.

Studie 2

Studie 2, *Winst, verlies of status quo? De leerwinst voor zeven taal- en tekstkenmerken in schriftelijke navertellingen van 8- à 10-jarige doelgroepleerlingen in het Vlaamse basisonderwijs*, hebben we aan leerwinst gewijd. We onderzochten in welke mate er door welke subgroepen van leerlingen leerwinst geboekt wordt. De subgroepen hebben we onderscheiden op basis van kindkenmerken ('seks', 'thuis taal', 'SES') en een klaskenmerk ('samenstelling naar thuis taal'). De resultaten wezen op differentiële leerwinst en op subgroep-afhankelijke leerwinstpatronen. Zowel zwakke als sterke starters vorderden, maar of ze vooruitgingen, en voor welke variabelen ze leerwinst boekten, verschilden in beide leerjaren en van subgroep tot subgroep. Daarnaast stelden we een algemeen patroon van inter-individueel variërende trade-off qua leerwinst tussen de kenmerken vast, met voor het 3e leerjaar een enigszins systematisch terugkerende "afruif" tussen complexiteit en accuraatheid op zinsniveau. Aan de resultaten verbonden we de voor het onderwijs interessante hypothese dat een accent op inhoud en talige complexiteit ook een hefboom kan zijn voor een kwaliteitsverhoging op het vlak van accuraatheid, terwijl het omgekeerde minder positieve resultaten afwerpt.

Studie 3

Terwijl we in Studies 1 en 2 een "voor en na"-perspectief innamen, richtten we ons in Studie 3, *Storingen op de lijn? Ontluikende stelvaardigheid in het perspectief van Dynamic Systems*

Theory, op wat van september tot juni van één schooljaar aan ontwikkeling of groei plaatsvond. We spitsten ons toe op één van de zeven kenmerken, namelijk 'Communicatieve effectiviteit'. We stelden via multiniveau-analyses vast dat de leerlingen elk hun eigen grillige ontwikkelingspad volgden/creëerden en dat de score van een individu op het ene meetmoment weinig voorspellende waarde had voor de score op een volgend meetmoment. 'Sekse' en 'taalvaardigheid' bleken een deel van de verschillen tussen leerders te kunnen wegverklaren. Met deze empirische studie denken we een bijdrage te hebben geleverd aan de theorievorming m.b.t. schriftelijke (tweede-)taalverwerving, meer bepaald aan Dynamic Systems Theory en (tweede-)taalverwerving.

Studie 4

In Studie 4, *"Goed voor sterk, sterk voor zwak?" Een DST-gerichte exploratie van het stelonderwijs aan acht leerlingen uit het derde leerjaar van twee Vlaamse concentratiescholen*, hebben we een blik geworpen op de wijze waarop twee leerkrachten hun leerlingen begeleiden, van wie we vermoeden dat ze zich voor stelvaardigheid allemaal in een (vrij) instabiele fase bevinden. In beide klassen volgden we twee sterk taalvaardige, één matig en één zwak taalvaardige leerling gedurende zes schrijfsessies, waarvan vier door de leerkracht begeleid. We observeerden de acht leerlingen tijdens hun interacties met de leerkracht, die hen in klasverband of individueel bij de schrijfopdracht ondersteunde; we analyseerden ook hun schrijfproducten op de reeds geëxploreerde tekstkenmerken (Studies 1 tot 3). Via kwalitatieve analyse werden de resultaten voor bepaalde tekstkenmerken van de schriftelijke producten in verband gebracht met de leerkracht-leerling interacties tijdens de sessies. In Klas 1 stond tijdens de sessies naast inhoudelijke volledigheid, vooral de taalvorm centraal. In het aanbod van de leerkracht viel het streven op om de leerlingen voor allerhande fouten te behoeden: deze leerkracht creëerde "veiligheid" door aan te dringen op eenvoudig taalgebruik. In Klas 2 richtte de juf de aandacht van de leerlingen tijdens de sessies zowel op vormelijke aspecten (bv. 'Spelling' en 'Interpunctie/Hoofdletters'), als op 'Inhoud' én 'Overdracht'. Het aanbod van deze leerkracht wees in de richting van een uitdagende taak, waarbij "veiligheid" gecreëerd werd doordat eisen qua vormelijke correctheid geminimaliseerd werden, en een aantal leerlingen ondersteuning op maat kreeg. De kwalitatieve analyses reveleerden een zich opdringend verband tussen het "aanbod" van de leerkracht enerzijds, en groei, stagnatie en/of achteruitgang van bepaalde aspecten van tekstkwaliteit anderzijds. Die vaststelling gold zowel voor sterke als voor zwakke leerlingen, die zich allen voor "stellen" in een instabiele fase bevinden. Deze studie kan een bijdrage leveren aan de theorievorming met betrekking tot schrijftaalontwikkelingsprocessen en aan de optimalisering van het huidige ontluikende-stelvaardigheidsonderwijs.

Conclusie

Met deze empirische studies over ontluikende stelvaardigheid hebben we via multiniveau-analyses kunnen aantonen dat ontluikende stelvaardigheid een individueel, multidimensionaal en dynamisch proces is. Exploratieve kwalitatieve microgenetische analyses van schrijfsessies in twee verschillende klassen, waarbij we focusten op leerlingen met uiteenlopende taalvaardigheid Nederlands, legden bovendien een zich sterk opdringend verband bloot tussen de pedagogisch-didactische ingrepen van de respectieve leerkrachten en de vorderingen (of het uitblijven ervan) wat tekstkwaliteit betreft. Gezien de cruciale rol van leerkrachten in het ondersteunen en begeleiden van het schrijfverwervingsproces van jonge (kansarme) leerders, is het aangewezen om de resultaten van het kwalitatief onderzoek aan een groter kwantitatief onderzoek te onderwerpen. Daarmee zou niet alleen het onderwijs gebaat zijn, maar ook het tweede-taalverwervingsonderzoek, meer bepaald Dynamic Systems Theory en het onderzoek naar schriftelijke tweede-taalverwerving in een ontluikende fase.